

յաջորդներն շատ բան աւելցուցին : Գաղաքին արևելեան կողմն բլրան մը վրայ շինուած է Պալա Հիսար . իր մեծամեծ պարիսպներովն և կամարակապ շէնքերովն , շատ հեռուէն մարդուս աչքը կը զօշոտէ և բոլոր քաղքին վրայ կը տիրէ . Պալա Հիսար երկու մասն կը բաժնուի . ներքնաբերդ մը և արտաքին պարիսպն : Հաւանօրէն ոյս փոքրիկ միջնաբերդիս մէջ ապաւինեցաւ Եսգուր-Խանն : Իսկ արտաքին պարիսպն՝ բաւական ընդարձակ է և կրնայ տանիւ 5,000 մարդիկ : Սա միշտ իրբև թագաւորական պալատ համարուեցաւ , վասն զի բաւականապէս ամուր է և խառնիճաղանճ ժողովրդեան խռովութեան մը դէմ կրնայ դնել , և շատ յարմար է իբր պատասպարութեան տեղ՝ էմիրներու յանկարծակի շփոթութեց ժամանակ :

Քապուլ գետին վրայ երեք կամ չորս կամուրջ կայ , յորոց մին Ռէզլիպաշիսնե-

րուն թաղին միջավայրը կը գտնուի , որ ազդով սլարսիկ են , և առանձին թաղ մը կը բնակին , և շատ գործունեայ ու Անգղիացուց բարեկամ : Քապուլի մէջ կան նաև բազմաթիւ Հնդիկք , բայց ժողովրդեան մեծագոյն մասնը բնիկ ազգային Աֆղաններէ կը կազմուի , Գապուլնաւ ըսուած ցեղէն : Քապուլ է անտարակոյս , Պուխարայէն ետքը , Ասիոյ քաղաք մը՝ յորում առաւելապէս ուժի մէջ է մուսուլմանական մոլեռանդութիւնն : Մոլլայքն անթիւ են և զօրաւորք , և կան նաև շատ մը տէրվիշներ : Ուստի Քապուլ բուն մայրաքաղաք մ'է . բայց իր վաճառաշահութեան պատճառաւ , Ասիոյ այլ և այլ կողմերու ճանապարհորդաց Քապուլ յաճախեն , իր բնակչաց բնական բարուցը վրայ ամենևին փոփոխութիւն չի գործեցին : Տեսնենք Անգղիացուց պատերազմն ինչ վիճակ պիտի տայ այս քաղաքիս :

ՖԻԼՈՓՍԵՐԱ

ՈՐԴՆ ԱՊԱԿԱՆ ԱՐԱՐ ԱՅԳԵԱՅ

Նոր աշխարհքն այլ և այլ բարեաց հետ՝ այս վերջի տարիներս ընծայեց հնոյն այնպիսի ֆլատտկար պարգև մը որ մեծամեծ աւերմուիք կը սպառնայ այգեւէտ երկիրներուն , մանաւանդ Գաղղիոյ . անոր համար մեծամեծ վարձք խոստացած է Գաղղիա այս ֆլատտու գեղը գտնողին (500,000 ֆռ .) . բայց զժբաղդաբար դեռ ևս մէկն ալ չյաջողեցաւ . ուրիշ տեղեր ալ սկսաւ տարածուիլ այս ֆլատտ , ինչպէս յիտալիա , 'ի Զուլիցերի , և այլն , և մեծ երկիւղ ազդեց կալուածատեալոց : Եւ ո՞վ է այս մեծամեծ ֆլատտուց պատճառն , որ այնչափ վախ կու տայ այգեգործին , և կ'ընդդիմանայ ամեն հնաւից և դարմանի , զորս զիտութիւնը կը մատակարարէ : Ամենամանր որդ մ'է , զոր վարժ աչք

հազիւ կրնան առանց մանրացուցի տեսնել :

Այս չնչին տրարածոց բազմութիւնն է՝ քան թէ մեծութիւնը , անոնց զարհուրելի կերպով աճումը՝ քան թէ ուրիշ բան՝ որ կը պատերազմի ընդդէմի . բաւանց մահու , և այն զինուոյ՝ զոր զիտութիւնը կը մատուցանէ երկրագործաց : Էգ մը միայն քիչ ամսուան մէջ կրնայ քանի մը միլիարտ ֆիլոքսերաներու մամ ըլլալ , Բնդնաւորութիւն զարհուրելի և զարմանալի . իրաւցընէ սկար մուց երազ կը կարծուի , և սակայն ճմարտութիւն է , և ցաւալի ճշմարտութիւն : Եւ որպէս զի աւելի լաւ բժշկանքն այս պղտի հրէշը , զոր նոր աշխարհքն ակամայ ընծայեց հնոյն , տեսնենք կարգ ըստ կարգի անոր այլա-

փոխութիւնքը և տարածման կերպը :
Հաւկրթէ մը՝ որ բոլոր ձմեռը որթի
կեղևին պատուածքին մէջ մնացեր էր ,
ամենափոքր թրթուր մը կ'ելլէ , դեղ-
նագոյն կէտ մը կ'երևնայ . բայց եթէ
մանրացուցիւ մեծցուելու ըլլայ՝ թե-
րաձև կը տեսնուի . վեց թաթ ունի ,
երկու բողկուկ , աչքեր և մէկ երկայն
ծծիչ գործի մը : Բունէն վար իջնալով՝
ճեղքուածներէն գետին կը մտնայ , կը
հասնի որթի մատղաշ արմատին , և կը
մխէ անոր մէջ իր ծծիչ գործարանը :
Այս կենդանւոյս քիչ օր բաւական է
չափահաս ըլլալու համար , այսինքն
հասնելու այն կէտին՝ զոր կը կոչեն բը-
նագէտը կատարեալ միջատ . այսինքն՝
միջատ մը որ ալ յայտնի այլափոխու-
թեան պէտք չունի ծնող ըլլալու հա-
մար : Այս միջատս անսերմնածին (par-
thénogène) էք մ'է , ամեն օր հաւկրթ
կ'ածէ , որոնցմէ թրթուրներ կ'ելլեն ,
որ նոյնպէս անսերմնածին էգեր կը
գառնան : Իսկ արուններն ո՞ր են . գեռ
առ այժմ մէջտեղ չկան , վասն զի կա-
րեոր ալ չեն . թողունք որ այս կերպով
ածուրբ առաջ երթայ , և մտածենք
որ մէկ ամառուան մէջ ութնէ մինչև
տասը սերունդք կը յաղորդեն , և թէ
անսերմնածիններուն բեղնաւորութե-
զօրութիւնը գրեթէ երեք տարի կը
տևէ . այնուհետև կրնանք երևակայել
որ մէկ ֆիլոքսերայէ միայն քանի մի-
լիարտ անհատներ կրնան յառաջ գալ :
Ուրիշ հաւասար հաւկրթներէ՝ փո-
խանակ մէկ թրթուր ծնանելու , որ
գետնաբնակ անսերմնածին մօր կը փո-
խուի , շատ մը թրթուրներ կը ծնանին ,
նոյնպէս գետնաբնակ սովորութեամբ և
նման առաջնոց . բայց ամառուան վեր-
ջերը հարսնուչ բառած միջին վիճա-
կէն անցնելով քեռաշոր ֆիլոքսերա կ'ըլ-
լան : Այս թեւաւորներս ալ բոլոր ան-
սերմնածին էգեր են , և իրենց զանա-
զան համացեղից նման թեւերնին կը
գործածեն իրենց աւերմանց ասպարէ-
զը տարածելու համար . և շատ անգամ
հովը կ'օգնէ այս ցաւալի արշաւանքին :
Ամեն թեւաւոր ֆիլոքսերայ չորսէն մինչև

վեց հաւկրթ կ'ածէ , որոնցմէ կը ծնա-
նին սերմնակալ բառած ֆիլոքսերա , այս-
ինքն սերմնածին էգեր և արուք : Ասոնք
մէկ գործ միայն ունին , այսինքն է՝
զուգիլ և ձմեռն հաւկրթ ածել . ամեն
էք մէկ հատ միայն կ'ածէ . և արդէն
տեսանք , թէ ինչպէս անոնցմէ կրնայ
սերիլ թէ գետնաբնակ անսերմնածին
մայրեր , և թէ թեւաւոր ֆիլոքսերաներ :
Չմեռուան հաւկրթէն կրնայ յառաջ
գալ երրորդ տեսակ ֆիլոքսերայ , ա-
կայն անոնք յատուկ են միայն Ամերի-
կայի որթերուն : Ասիկայ ալ թրթուր
մ'է՝ որ անսերմնածին մայր կ'ըլլայ ,
բայց բոլորովին տարբեր բնաւորու-
թեամբ . վասն զի աւելի կ'ընտրէ որթի
տերիներու , ճիւղերու , ծիւրերու վրայ
բնակիլ՝ քան հողոյ մէջ : Գոյորարքնակ
ֆիլոքսերա (Phylloxera gallicola) ա-
նուամբ կը կոչուի , վասն զի յատկապէս
որթոյ ուռեցներու մէջ կ'ապրի , (որ կը
գոյանան նոյն միջատին ներկայութեան
պատճառաւ) : Գոյթորարքնակներն ա-
մենաբեղնաւոր են , և կը տարբերին
արմատոց ուտիճներէն՝ գեղնորակ կամ
կանանչի զարնող գունդներն , և իրենց
փորուն մեծութեամբ՝ որ մինչև 300
հաւկրթ կը բովանդակէ : Գոյթորա-
րքնակներու ձագերը (գոնէ ինչ որ կ'ե-
րևայ) միշտ անսերմնածին գոյթորա-
րքնակ մայր են , կամ արմատոց վրայ ան-
սերմնածին մայր են , վասն զի կրնան՝
քանի որ գեռ թրթուրի վիճակի մէջ են ,
սովորութիւննին փոխել և հողու մէջ
ապրիլ :

Բայց ինչպէս այս մանրացուցային
անիճները կրնան այնքան վնասել որթե-
րու . թերևս անոնց հիւլիլ ծծելով . ոչ .
ֆիլոքսերան որթը կը մեռցունէ՝ անոր
արմատներուն փտութիւն պատճառե-
լով : Յարմատոց որթ մը հանելով , որ
այս ահաւոր միջատէս հարուածեալ է ,
կը տեսնուին մասնաւորապէս ամեն ար-
մատիքն ուռած , և ուր ֆիլոքսերայ
բնակած է , մխած կ'ըլլայ փափուկ հիւ-
սուածոց մէջ իրեն ծծիչ գործին : Այս
ուռեցները հետևանք են ծծիչ գործա-
րանին բացած վերքին , և որդին մշտապես

ներկայութեանը: Արդ, ամառուան վերջերը, այս վերաւորեալ արմատները կը ցամբին և կը մեռնին, որով կը զրկեն զորթը իրենց կարևոր զործակցութենէն, որ է ծծել դետնէն բուսաբերութեան կարևոր հիւթերը: Այսպէս բոյսը կը թռուի և դիւրաւ կը մեռնի, վասն զի փոքրերային այն անտեսանելի ծծիչ զործարանին մահաբեր հարուածներէն, նոյն իսկ մեծ արմատներուն կեղևներն ալ կ'ապականին, և նոր ար-

մատ արձրկելու կարողութիւնը կը կորսնցընեն:

Արդէն Գաղղիոյ այդեատանները հետզհետէ անապատանալու վրայ են այս աւերիչ միջատին ներկայութեամբն, և այդեգործը կը կրկնեն մարգարէին խօսքը. «Եւ բարձցի ուրախութիւն և ցընծութիւն յայգեաց, և յայգեստանի քում ուրախութիւն մի լիցի. և մի կոխեսցեն գինի ՚ի հնժանս քո, քանզի պակասեաց »:

ԶԱՆԱԶԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

Համաշխարհակամ վիճակագրութիւն երկարոշոյեաց երկրագնդի: — Վերջերս ՚ի Լոնտրա, Անգղիացի երևելի վիճակագիր մը, հետեւեալ վիճակագրութիւնը կը հրատարակէր համաշխարհական երկաթուղեաց, որոնք 1878 տարւոյն վերջը կը պատէին երկրագլոյնի ամեն կողմը:

Ա. — Եւրոպա.

Արևմտեան Եւրոպա.

Կղզիք Մեծին Բրիտանիոյ	Քիւրքեր 26,318
Գաղղիա	22,837
	49,155

'Հիւսիսային Եւրոպա.

Տանիմարգա	897
Շուեետ	3,640
Նորուեկիա	426
Ռուսիա	19,431
	24,394

Արևելեան Եւրոպա.

Աւստրիա	9,323
Հունգարիա	6,415
Ռումէնիա	826
Թուրքիա	1,046
	18,110

Հարաւային Եւրոպա.

Յունաստան	11
Իտալիա	7,521

Սլաւոնիա	5,347
Բոսնիա	848
	13,727

Ընդ բովանդակ Եւրոպա Գիւլ. 140,538

Բ. — Ասիա.

Թուրքիա Ասիոյ	329
Կովկաս	305
Բրիտանական Հնդկաստան	10,092
Սէյլան	82
Ճաւա	267
Ճաբոն	27

Ընդ բովանդակ Ասիա Գիւլ. 11,102

Գ. — Հիւսիսային և Կեդրոնական Ամերիկա.

Միացեալ Նահանգք	128,880
Գանատա	6,440
Մեքսիկոյ	536
Քուպա	637
Ճամայկա	43
Գոստա Ռիքա	67
Հոնտուրաս	44

Բովանդակ Գիւլմէզը 136,657

Դ. — Հարաւային Ամերիկա.

Գոլոմպիա	60
Պոլիվիա	45
Վենեսուէլա	13
Պարագիւլ	1,265
Բարակոլայ	76
Ուրակուայ	76